

immers de oude metaphysica en de vakwetenschappen elkander vaarwel. Het is de vakwetenschap te doen om de bepaling der relaties tusschen momenten en deze bepaling schrijdt binnen een gezichtsveld voort: er is een proces dat met het oog op het resultaat dat bereikt wordt *begrips-*vorming kan heeten.

Maar de dwaling heeft ook hier 't nieuwe tot onkenbaar wordens toe verminkt. Allereerst verwart de leer van het den geest immanente object oordeel met begrip en dus schijnt het ten onrechte zóó alsof beider vorming samenvalt. Alle waarheid is hier oordeelswaarheid. Nu ontstaat deze inderdaad doordat de actie der oordeelvelling zich richt op de waarde van een vroeger intuïtief of begripmatig gegrepen waarheidsbezit. Bij het vellen van een relatie-oordeel is dus 'n echt begrip reeds het bezit van den geest. Waarheid zelve echter is allerm minst oordeelswaarheid; treedt deze eerst op bij de verwerking der kennis, de waarheid is het begeerde goed bij de kennisverwerving. Kennis is immers waarheidsbezit en niet onderscheiding, die inderdaad bij de zintuigen aanvangt en evepals de vergelijking zich veel verder dan de kennis uitstrekt. Natuurlijk moet gebroken worden met de vereenzelviging van het niet-logische en de waarheid daaromtrent, maar daarom is de waarheid nog niet een schepping van ons, zooals het begrip in zekeren zin mag heeten. Ook is het niet-logische niet akosmisch: er zijn nog andere wetten Gods dan die der waarheidsverwerving en al deze wetssferen liggen in den door Heni geschapen kosmos. Bovendien materie moge het object zijn in den kring der zintuigelijke waarneming, ze is daarom nog niet de grens van het ideaal der objectivering: ze valt met de waarneming in de sfeer der kennis alleen voor als aanleiding en als gekende. Want wel is heel de mensch zoowel bij het kennen als waarnemen in actie, maar dat wil niet zeggen, dat deze beide werkzaamheden liggen in elkanders verlengde: bij de waarneming is de ziel door de zintuigen gericht op de materie binnen of buiten het lichaam, bij het kennen is ze gericht op de waarheid, waarom dan ook de waarneming in de wetenschap slechts de rol speelt van middel ter controleering van de juistheid der berekening omtrent de coincidentie van 'n punt en de beweging van iets materieels ⁷²⁾). En eindelijk: de vorm is bij de begripsvorming inderdaad inhoudsloos: wanneer in de physica de ruimte voorkomt ligt deze niet in den vorm, maar in het gezichtsveld, en is dus een analogie van de zuivere ruimte.

In lange rij volgen zoo de argumenten tegen het moderne humanisme elkander op. Maar alle houden ze verband met de grondfout: God in ons beheerscht de wereld door ons naar den aard van ons wezen. Daartegen ga in het telkens vernieuwd protest, ook van hen wien de tijd en lust ontbreekt zich op het gebied der kentheorie te bewegen. Want heeft God ons geroepen om te heerschen over de werken Zijner handen, dan bepaalt niet alleen ons wezen op zichzelf, maar de wet van den samenhang tusschen ons en deze werken, onze bevoegdheid.